

EMIL CIORAN ÎN PEREGRINATIO ACADEMICA, 1933-1945¹

Irina Nastasă-Matei*

Abstract: *The years of Emil Cioran's intellectual formation, coinciding with those of „initiation” in the political ideologies of the time, have a major significance in the biography of the Romanian philosopher, and remained largely unknown until now. Peregrinatio academica seems to have had a fundamental impact on his personal and academic development.*

This article provides new information on the period between 1933 and 1944, when Cioran was a student in the Third Reich and in France. We focus on the way in which the philosopher managed to get the scholarships, the bureaucracy related to them, as well as the cultural and ideological influences the study and living in these countries had on Cioran. We also aim to capture aspects of daily life of Cioran in Germany and France, his relations with various personalities of the time and the image the young philosopher had in the Romanian, German and French cultural milieu.

Keywords: Emil Cioran, Peregrinatio academica, the Third Reich, Fascism, Propaganda, Cultural exchange.

Deși a trecut un deceniu și jumătate de la dispariția lui Emil Cioran, o parte din biografia filosofului ne-a rămas încă în mare parte necunoscută. Și ne referim aici în principal la perioada formării lui intelectuale, în care *peregrinatio academica* pare să fi avut un impact fundamental în destinul său uman și cărturăresc. Este vorba de intervalul de timp dintre 1933 și 1944, pe care Cioran și l-a petrecut ca bursier fie în cel de-al Treilea Reich, fie în Franța. Singurele informații pe care le deținem în această privință sunt cele pe care însuși Cioran a dorit să ni le ofere, fiind însă destul de reținut în a da detalii, probabil datorită faptului că perioada coincide cu simpatia și adeziunea lui la extremismul de dreapta².

* drd., Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; e-mail: irina_nastasa@yahoo.com

¹ Acest articol a fost redactat în cadrul proiectului cu numărul PN-II-ID-PCE-2011-3-1089, finanțat de CNCS – UEFISCDI.

² Asupra acestui aspect vezi, printre altele: Claudio Mutti, *Les plumes de l'archange. Quatre intellectuels roumains face à la Garde de Fer: Nae Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica*, trad. de l'italien par Philippe Baillet, Chalon-sur-Saône, Edit. Hérodote, 1993; Simion Ghinea Vrancea, *Mircea Eliade și Emil Cioran în tinerețe*, București, Edit. Elisaváros, 1998; *Pro și contra Emil Cioran. Între idolatrie și pamflet*, ed. Marin Diaconu, București, Edit. Humanitas, 1998; Florin Ioniță, *Viața și opera lui Emil Cioran*, București, Edit. RAI, 1999; Alexandra Laignel-Lavastine, *Cioran, Eliade, Ionescu. L'Oubli du fascisme. Trois intellectuels roumains dans la tourmente du siècle*, Paris, PUF, 2002; Emanuela Costantini, *Nae Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran. Antiliberalismo nazionalista alla periferia d'Europa*, Perugia, Edit. Morlacchi, 2005; Constantin Frosin, *L'autre Cioran. Cioran lève le masque*, Paris, L'Harmattan, 2010; Stelian Tănase (ed.), *Cioran și Securitatea*, Iași, Edit. Polirom, 2010 ș.a.

Absolvent al Facultății de litere și filosofie din București în 1932, cu o teză despre intuiționismul bergsonian, Emil Cioran și-a făcut intrarea în lumea literelor și a reflecțiilor filosofice și socio-politice într-o Românie Mare ce tocmai traversa criza economică, într-o țară bulversată de mișcări studențești, pe de o parte îndreptate contra unei clase politice incapabile să găsească soluțiile potrivite pentru ameliorarea dezechilibrelor sociale și morale, pe de altă parte antisemite³.

Asemenea altor congeneri ai săi, caută să obțină un stipendiu pentru a-și continua pregătirea filosofică peste hotare. De altfel, chiar Emil Cioran recunoștea că motivul pentru care și-a trecut licența la timp nu a fost acela de a pune bazele unei cariere intelectuale, ci de a obține o bursă în străinătate⁴.

În acest context, viitorul filosof devine bursier al Fundației Alexander von Humboldt, într-un moment de ascensiune a nazismului după instalarea lui Adolf Hitler în funcția de cancelar, la 30 ianuarie 1933.

Este de altfel perioada în care Germania își regândește „domeniul național”, metafora cea mai des folosită fiind „renașterea poporului”, instituțiile de învățământ superior și producțiile culturale devenind după 1933 promotoarele și propovăduitoarele ideologiei național-socialiste ce reprezenta „noul spirit german”⁵. În acest context, asistăm la o scădere drastică a numărului studenților străini în universitățile germane. Acest fapt s-a datorat atât efectelor crizei economice, cât mai ales politicii izolaționiste a statelor europene, precum și politicii antisemite promovate de regimul nazist (în contextul în care studenții evrei reprezentau aproximativ 1/5 din numărul studenților străini) și faptului că regimul era asociat cu violența politică⁶. Însă acest declin a avut ca rezultat intensificarea măsurilor celui de-al Treilea Reich în direcția creșterii numărului de studenți străini, de care regimul național-socialist dorea să se folosească în scopul exportului de ideologie și al propagandei.

În acest scop a fost sporit numărul de burse acordate străinilor, fiind implicate și instituții precum Reichsministerium für Propaganda și Reichserziehungsministerium, tinerii din afara Reichului prezenți de acum în universitățile germane devenind nu doar ținte ale propagandei, ci și mijloace ale ei. În toamna lui 1933, de exemplu, ca urmare a îngrijorării pe care o manifestau țările europene în legătură cu regimul aflat la putere în Germania, DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst), Ministerul Educației și universitățile le-au cerut studenților străini pe care îi susțineau financiar să

³ Vezi Lucian Nastasă (ed.), *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Mărturii documentare*, Cuvânt înainte de Carol Iancu, Cluj, Edit. ISPMN/Kriterion, 2011.

⁴ Gabriel Liiceanu, *Itinerariile unei vieți: E.M. Cioran, urmat de Apocalipsa după Cioran (Trei zile de convorbiri – 1990)*, București, Edit. Humanitas, 1995, p. 20.

⁵ Klaus Hildebrand, *Universitäten im 'Dritten Reich'. Eine historische Betrachtung*, „Zwischen Wissenschaft und Politik”, Stuttgart, 2001; Joachim Scholtyseck und Christoph Studt (Hg.), *Universitäten und Studenten im Dritten Reich*, Berlin, Münster, LIT Verlag, 2008.

⁶ Uwe Dietrich Adam, *Judenpolitik im Dritten Reich*, Dusseldorf, Droste Verlag, 1972; Michael Gruttner, *Studenten im Dritten Reich*, Paderborn, Ferdinand Schöningh Verlag, 1995.

trimită părinților și prietenilor de acasă scrisori prin care să-i informeze pe aceștia că lucrurile decurg firesc în această țară și că ei sunt în siguranță⁷.

Acesta este contextul în care Emil Cioran va ajunge la Berlin la începutul lui octombrie 1933⁸. Apoi, semestrul de vară 1934 avea să și-l petreacă la München, având drept colegi humboldtieni în domeniul filosofiei pe Th.H. Schröder (din Luxemburg), Eugen Theodorow (Bulgaria), dr. Linos Politio (Grecia), John Cyril Donnelly (Irlanda)⁹, Li San Feng (China) și dr. Hermann Orrawa (Cehoslovacia)¹⁰, pentru a reveni, pentru întreg anul universitar 1934/1935, la Berlin.

Așadar, la începutul lunii mai 1933, deci la aproape un an după terminarea facultății, Emil Cioran, vorbitor de limbă germană încă de pe băncile liceului din Sibiu, solicită directorului Fundației Humboldt, Adolf Morsbach¹¹, o bursă de studii.

Fundația Alexander von Humboldt fusese înființată încă din 1860, având ca scop finanțarea călătoriilor în străinătate ale oamenilor de știință germani. Pierzându-și capitalul odată cu criza economică din Germania de după prima conflagrație mondială, ea va fi reînființată în 1925, acordând o mai mare atenție de această dată studenților și specialiștilor străini care doreau să studieze și să lucreze în mediul academic german. În 1931, împreună cu alte fundații ce aveau activități similare, se va afilia la noul DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst), reorganizat pe bazele mai vechiului Akademischer Austauschdienst.

Încă din acea perioadă, Fundația Humboldt era cea mai importantă dintre organizațiile germane care acordau stipendii străinilor, acestea fiind deosebit de prestigioase îndeosebi prin capitalul simbolic ce-l conferea bursierilor. De altfel, nu mare era numărul tinerilor din România care beneficiau de o asemenea finanțare. Astfel, în anul universitar 1933/34, alături de Emil Cioran a studiat în Germania ca stipendiat Humboldt doar Victor Pavelescu (filosofie și antropologie filosofică), în vreme ce în 1935/36 doar 6 studenți din România au primit o asemenea bursă,

⁷ Cf. Béla Bodó, *Foreign Students in Nazi Germany*, „East European Quarterly”, XXXVII, 2003, no. 1, p.21.

⁸ Vezi și Irina Nastasă, *Universitățile celui de-al III-lea Reich și propagarea ideologiei naziste. Câteva reflecții asupra studenților români aflați la studii în spațiul german*, „Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu”, seria Historica, Cluj, XLVII, 2008, p. 269-282.

⁹ Acesta (născut la 2 aprilie 1912) venea de la vestitul „Trinity College” din Dublin (absolvit în 1931, la secția „limbi moderne”), iar mai apoi a avut o carieră diplomatică dacă nu de grad foarte înalt, cel puțin plină de importanță mai ales după războiul mondial; a murit de tânăr, la Lima, în Peru, la 29 iunie 1948 (vezi John Saville, *The Politics of Continuity. British foreign policy and the Labour Government, 1945-1946*, London, Verso, 1993, p. 68-70).

¹⁰ Cf. *Das Universitätsarchiv der Ludwig-Maximilians-Universität München*, St-II: Kiste 5, dosar 0030/10.

¹¹ Adolf Morsbach (1890-1937) era din 1927 director al Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft și al Akademischen Austauschdienst, transformat după 1931 în DAAD, care cuprindea, alături de alte instituții de acest fel, și Fundația Alexander von Humboldt. Conservator convins, Morsbach nu s-a conformat politicii noului regim național-socialist, criticând deschis politica acestuia de înlăturare a intelectualelor și oamenilor de știință evrei din institute și universități. A fost arestat în mai 1934 și internat pentru scurtă vreme în lagărul de la Dachau.

dintr-un total de 126 acordate, pentru tineri din 38 de țări, cele mai multe revenind bulgarilor (18) și grecilor (13)¹².

În acest context, este demn de remarcat faptul că Emil Cioran reușește să primească stipendiul în condițiile în care și-a depus candidatura mult prea târziu, examenul de selecție fiind închis pentru anul universitar respectiv, iar deciziile cu privire la studenții care urmau să beneficieze de bursă fiind deja luate¹³. În acest context, bănuim că un rol important în această selecție tardivă l-ar fi putut avea activitatea de până atunci a tânărului Cioran pe teren publicistic, dar și argumentele invocate de el în scrisoarea către Morsbach. Astfel, aspirantul român motiva dorința sa de a studia în Germania prin faptul că vorbea la perfecție limba acestei țări, fusese un student eminent, terminând facultatea „magna cum laude”, și publicase vreme de doi ani în ziare importante ale vremii. De asemenea, Emil Cioran nu uita să menționeze că Germania este „singura țară pe care o poate lua în considerare pentru dezvoltarea lui spirituală”, iar „cultura română nu poate fi salvată decât prin orientarea către cultura germană”¹⁴.

Decisivă însă în obținerea bursei a fost intervenția lui Richard Csaki¹⁵. Născut în 1886 la Sibiu, Richard Csaki a fost unul dintre cei mai de seamă oameni politici și de cultură germani din România acelor timpuri. A scos la Sibiu între anii 1919-1921 și 1926-1943 revista „Ostland”, unul dintre cele mai importante periodice culturale săsești din epoca interbelică, a condus între 1923-1931 *Das Deutsche Kulturamt in Rumänien*, iar în 1932 și 1933 *Verband der Deutschen in Rumänien*. Însă rolul cel mai important pentru comunitatea germană din România, și nu numai, l-a jucat Richard Csaki în perioada 1933-1941, ca director al Deutsches Ausland-Institut (DAI) din Stuttgart. Pe lângă faptul că a înființat „Premiul literar pentru etnicii germani”, care s-a acordat de mai multe ori în această perioadă unor scriitori sași, în calitate de director al acestei importante instituții culturale, Csaki s-a îndeletnicit în mod deosebit cu procurarea pentru tinerii promițători din România, cu precădere sași – dar nu numai – a diverselor burse existente în Germania. Deutsches Ausland-Institut nu acorda el însuși stipendii, dar Richard Csaki intervenea sau oferea scrisori de recomandare pentru ca acești tineri să primească burse de la diverse instituții germane. Iar ajutorul lui în aceste cazuri nu se rezuma doar la a procura finanțări, ci de multe ori continua să se intereseze de situația unora dintre acești studenți, ajutându-i să aleagă universitatea sau specializarea, să-și găsească gazdă sau cameră în cămin etc.¹⁶.

¹² Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin (infra: Politisches Archiv), Kultur, R 64227.

¹³ Politisches Archiv, Bukarest II, dos. 142, scrisoare din 17 iulie 1933 de la DAAD către Legația germană din București.

¹⁴ Cf. *Ibidem*, scrisoare din 9 mai 1933 de la Emil Cioran către direcția Fundației Humboldt din Berlin.

¹⁵ *Ibidem*, scrisoare din 25 septembrie 1933 de la Verband der Deutschen in Rumänien către Legația Germană: „În ceea ce privește aplicația domnului Cioran – Sibiu – pentru o bursă la Fundația Humboldt, domnul dr. Csaki de la Stuttgart a reușit, în ciuda refuzului inițial al Fundației Humboldt, să-i obțină domnului Cioran un stipendiu al Fundației Humboldt pentru anul universitar în curs 1933/34. Domnul Cioran va pleca peste câteva zile la Berlin.”

¹⁶ Bundesarchiv Berlin, R 57, îndeosebi dos. 162 și 163 (corespondența lui R. Csaki).

Iar unul dintre studenții sprijiniți de Richard Csaki în obținerea unei burse în Germania a fost chiar Emil Cioran. Cel dintâi a intervenit pe lângă directorul DAAD, Adolf Morsbach, precum și pe lângă importanți diplomați germani aflați în post la București în acel moment, cum ar fi von Dörnberg¹⁷ și Schulenburg¹⁸, pentru ca filosofului român să-i fie acordată o bursă Humboldt, deși termenul limită pentru înscriere fusese depășit, după cum am menționat deja. În recomandarea către directorul DAAD din august 1933, Csaki scria: „Eu cred că în el noi putem educa pentru viitor un român prietenos Germaniei¹⁹”.

Nu știm dacă Richard Csaki l-a ajutat pe Cioran din proprie inițiativă, sau alții interveniseră la rândul lor pe lângă directorul DAI în favoarea filosofului în formare. Cert este că și Legația română din Berlin s-a implicat activ în acest caz, prin intermediul secretarului de presă, Peter Ilcuș (care va străbate toată ierarhia în cadrul Legației, de la secretar de presă în 1930, la consilier de presă, apoi consilier cultural, devenind în 1946 consul general la Berlin²⁰). Acesta se referea la Cioran ca la „unser Protektionskind” („protejatul nostru”), pentru ca în 1934 să îl roage pe Csaki să intervină pentru o prelungire a bursei tânărului filosof: „El este, așa cum m-am putut convinge singur, un om foarte harnic și talentat, așa că merită pe deplin sprijinul nostru. Dacă dumneavoastră credeți că eu personal aș putea întreprinde ceva direct în această chestiune, desigur că aș face-o cu plăcere, și în acest caz v-aș ruga să-mi dați adresa personalității respective, căreia să mă adresez.”²¹ În una dintre scrisorile lui către directorul DAI, Peter Ilcuș declara chiar că este înrudit cu Cioran²², fapt care poate fi adevărat, având în vedere că secretarul de presă de la Legație se născuse tot în satul Rășinari, județul Sibiu, în noiembrie 1893.

Și tot Richard Csaki este cel ce a făcut apoi mai toate demersurile pe lângă Fundația Humboldt pentru prelungirea cu încă un an a bursei tânărului din România. El își motiva astfel una dintre solicitări: „După toate informațiile care mi-au parvenit,

¹⁷ Alexander Freiherr von Dörnberg zu Hausen a fost un important diplomat al celui de-al Treilea Reich, îndeplinind diverse funcții diplomatice la Washington DC, București și Londra. A devenit membru al Partidului Național-Socialist în 1934 și membru SS în 1938. Între 1938 și 1945 a condus departamentul de protocol al Ministerului de Externe german.

¹⁸ Friedrich-Werner Graf von der Schulenburg s-a remarcat prin cariera sa diplomatică, începută în 1901 și sfârșită în 1944, când va fi condamnat la moarte și executat datorită implicării sale în încercarea de asasinare a lui Hitler, de la 20 iulie 1944. Înainte de Primul Război Mondial a lucrat la consulatele germane din Barcelona, Lvov, Praga, Varșovia și Tbilisi. După încheierea conflagrației, perioadă în care a fost activ în armată, și-a reluat activitățile diplomatice, fiind trimis al Germaniei la Teheran și apoi la București, până în 1934, când a fost numit ambasador al Germaniei în Uniunea Sovietică. A jucat un rol important în elaborarea și semnarea pactului de neagresiune Ribbentrop-Molotov din 1939.

¹⁹ Bundesarchiv Berlin, R 57, 162/1, scrisoare din 30 august 1933 de la Richard Csaki către Adolf Morsbach (*trad.n.*).

²⁰ Arhiva diplomatică a Ministerului de Externe Român (infra: Arhiva MAE), Fond Problema 77, vol. 146.

²¹ Bundesarchiv Berlin, R 57, 162/2, Bd. 1, scrisoare din 5 mai 1934 de la Petre Ilcuș către Richard Csaki (*trad.n.*).

²² *Ibidem*, scrisoare din 6 iulie 1935 de la Peter Ilcuș către Richard Csaki.

d-l Cioran s-a dovedit a fi foarte valoros. El însuși este foarte mulțumit de șederea lui aici și de rezultatele acesteia. Ar fi în cel mai înalt grad de dorit, în interesul viitoarelor legături academice ale României cu Germania, dacă dl. Cioran ar putea fi păstrat în Germania până la o dezvoltare completă. Fără îndoială, abia un al doilea an ar aduce acea aprofundare necesară pentru un impact de durată.”²³

Se pare însă că Csaki nu a fost nevoit să insiste prea mult nici pentru această prelungire. Oficialitățile germane erau mulțumite de activitatea lui Cioran. Chiar Csaki îi scria lui Peter Ilcuș în mai 1934 că, în ceea ce-l privește pe Cioran, „a auzit și din partea germanilor păreri excelente. El va fi cu siguranță de mare importanță pentru viitorul științific al românității și pentru prestigiul științific al patriei noastre.”²⁴

Este demn de remarcat faptul că nu neapărat activitatea academică a fost cea care a impresionat inițial autoritățile germane, întrucât Emil Cioran nu prea frecventa cursurile universităților, cât mai degrabă atașamentul lui declarat – atât în scrisorile către Fundație, cât și în articolele trimise unor gazete din țară – față de cultura, iar mai apoi și în ce privește politica germană. Raportul Fundației Humboldt pentru anul universitar 1933/1934 menționează această simpatie a gânditorului român pentru valorile germane: „Cioran Emil a studiat filosofia la Berlin și München, iar în acest moment lucrează la o dizertație cu tema *Conștiință și viață la Nietzsche*, motiv pentru care și-a propus să promoveze în toamna lui 1935 la prof. Vierkandt”²⁵. Una dintre cercetările lui filosofice, publicate ca urmare a studiilor efectuate în Germania, a fost premiată de către Fundația Regală pentru Literatură și Artă cu locul I pentru lucrări filosofice²⁶. C[ioran] a luat parte în mod activ, pe lângă studiu, la viața cotidiană a Fundației, a ținut prezentări și referate deosebite și s-a străduit în toate modurile să înțeleagă principiile spirituale ale noii Germanii. Nu există îndoială că a reușit să pătrundă această problemă mai profund decât majoritatea studenților străini. Ca exponent în Berlin al organului bucureștean de presă al Gărzii de Fier a avut posibilitatea de a reflecta evoluțiile din Germania și în periodicele din țara sa.”²⁷ Astfel, Morsbach motiva acordarea bursei lui Emil Cioran prin faptul că „este vorba de un student deosebit de harnic și talentat, care prin intermediul activității sale literare poate face ceva pentru promovarea culturii germane în România”²⁸.

²³ *Ibidem*, scrisoare din 7 aprilie 1934 de la Richard Csaki către Fundația Humboldt (*trad.n.*).

²⁴ *Ibidem*, scrisoare din 7 mai 1934 de la Richard Csaki către Peter Ilcuș (*trad.n.*).

²⁵ Este vorba de Alfred Vierkandt (1867-1953), profesor de sociologie la Universitatea din Berlin, dar care a ieșit la pensie în 1934, în chiar anul acestui raport; de altfel, Vierkandt nu simpatiza cu național-socialismul promovat de Hitler.

²⁶ Este vorba despre *Pe culmile disperării*, apărută în 1934 la București, la Editura „Fundația pentru Literatură și Artă”.

²⁷ Politisches Archiv, Kultur, R 64227: Geschäftsbericht der Alexander von Humboldt – Stiftung für das Jahr 1933/34 (1. Oktober 1933–30. September 1934), 9. Jahrgang, Die Stipendiaten des Jahrgangs 1933/34: Rumänien, p. 30 (*trad.n.*).

²⁸ Bundesarchiv Berlin, R 57, 162/1, scrisoare din 28 august 1933 de la Adolf Morsbach către Richard Csaki (*trad.n.*).

Cioran reprezenta așadar pentru germani nu doar un student strălucit, ci mai ales un instrument al propagandei ideologice. Iar filosoful alimenta aceste așteptări. În raportul final scris de el la încheierea bursei (și care trebuia să răspundă unor întrebări care din păcate nu ni s-au păstrat, dar care, din răspunsul lui Cioran și al celorlalți foști bursieri, par a fi avut mai mult de-a face cu politica decât cu activitatea lor academică), Cioran afirmase că intenționează să publice o lucrare de filosofie politică referitoare la o revoluție națională în România după model german²⁹: „Pe deasupra, am adunat material pentru un studiu care își propune să trateze problematica popoarelor tinere. Întrucât intenționez ca în următorii ani să scriu o carte despre sensul unei revoluții naționale în România, am aprofundat lucrările lui Möller van den Bruck, pentru a descoperi, în sens general, aceeași problematică aplicată la dimensiunile unei culturi mari. Din această perspectivă, ar fi multe de spus despre Germania de astăzi și despre exemplul pe care ni l-a dat ea nouă, reprezentanți ai popoarelor care acum se ridică. În ceea ce mă privește, Germania de astăzi reprezintă conștientizarea adevăratei semnificații a politicii și renunțarea la toate prejudecățile și idoli politicii noastre. Germania înseamnă pentru mine curajul de a fi tu însuși. Și pentru că la noi, în România, falsitatea atentează la natura noastră, exemplul german poate fi foarte folositor, iar Germania o experiență.”³⁰

Ne putem deci imagina dezamăgirea autorităților germane atunci când filosoful nu și-a finalizat studiile în Berlin, dovedindu-se a nu fi, în ciuda inteligenței extraordinare, atât de harnic precum îl considerase Morsbach. Referindu-se la foștii bursieri, unul dintre rapoartele Fundației menționa: „Cioran a studiat în Berlin filosofia și sociologia, a publicat de asemenea o lucrare românească de filosofie, care a fost premiată cu Medalia de aur a regelui, însă nu și-a putut atinge aici scopul studiilor, examenul de doctorat. În ciuda talentului strălucit, o anumită incoerență și lipsa auto-disciplinei l-au împiedicat să obțină rezultatele concrete ale muncii sale, și ar putea să dăuneze și pe viitor carierei sale științifice.”³¹

Deși Cioran se va stabili mai târziu în Franța, găsim mult mai potrivită pentru sine atmosfera culturală pariziană, nici anii de studiu de la Berlin și München nu au rămas fără urmări în evoluția filosofului.

Așa cum am sugerat deja, Cioran nu a prea frecventat cursurile universităților, singurii profesori de la care el susținea că ar fi putut învăța ceva la Berlin fiind Ludwig Klages și Nicolai Hartmann, dar din diverse motive nici cu aceștia se pare că nu a putut avea o colaborare foarte intensă. Astfel, într-o scrisoare adresată lui Mircea Eliade, Cioran declara: „Am venit în Germania ca să mă descurc și m-am încurcat și

²⁹ În 1936 va apărea lucrarea *Schimbarea la față a României*, în care Cioran își manifesta simpatia pentru totalitarism. În ce măsură au influențat studiile în Germania atitudinile extremiste ale filosofului din această lucrare este foarte bine evidențiat în cartea Martei Petreu, *Un trecut deocheat sau „Schimbarea la față a României”*, Cluj, Biblioteca Apostrof, Colecția „Ianus”, 1999.

³⁰ Politisches Archiv, Bukarest II, dos. 142: Geschäftsbericht der Alexander von Humboldt – Stiftung für das Jahr 1934/35 und 1935/36, 10. und 11. Jahrgang, Auszüge aus den Abschlussberichten, p. 55-56 (*trad.n.*).

³¹ *Ibidem*, p. 31 (*trad.n.*).

mai rău. La universitate n-am ce face cu problemele mele. Sunt numai doi oameni la care aş putea lucra: Nicolai Hartmann, extraordinar ca spirit analitic, dar care pretinde limba greacă, și Ludwig Klages, un temperament exaltat până la demonie, dar acesta fiind numai invitat, nu face seminar³².

Dar dacă lumea universitară germană nu l-a atras în mod deosebit, l-a impresionat regimul proaspăt instaurat în Germania. Astfel Cioran, care se declara apolitic înainte de 1933, devine brusc, din toamna acestui an, interesat de starea de lucruri din cel de-al Treilea Reich, fiind impresionat de dinamismul politic german din acea perioadă, de activismul tinerilor, dorindu-și o mișcare similară și pentru România. De la Berlin, filosoful îi scria lui N. Tatu: „Din parte-mi, numai un regim de dictatură mă mai poate încălzi. Oamenii nu merită libertatea. Și mă gândesc cu melancolie că oameni ca tine și ca alții se cheltuiesc inutil în apologia unei democrații care în România nu văd la ce ar mai putea duce³³. De altfel, această simpatie a lui Cioran față de național-socialism poate fi ușor sesizată în articolele de presă scrise în această perioadă, majoritatea publicate în revista „Vreamea”³⁴, și care au constituit de altfel unul dintre motivele pentru care Emil Cioran a primit o prelungire a bursei Humboldt în anul universitar 1934/35.

În vara lui 1935, Cioran se reîntoarce în țară, unde își ocupă timpul cu gazetăria, fiind o vreme profesor de filosofie la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov și căutând în paralel o nouă ocazie de a pleca în străinătate. În această perioadă începe să frecventeze Institutul francez din București, condus din 1932 de un nou și tânăr director, Alphonse Dupront, cu doar doi ani mai în vârstă decât tânărul filosof. Întâlnirea a fost oarecum providențială, pentru că viitorul istoric francez și fondator al Centrului de antropologie religioasă europeană de pe lângă École des Hautes Études en Sciences Sociales din Paris i-a oferit scriitorului român în formare un stipendiu pentru a merge la Paris și a-și pregăti un doctorat la Sorbona. Era ocazia visată de tânărul Emil Cioran, cu atât mai mult cu cât îndrăgise Parisul încă din primăvara lui 1934, când petrecuse în capitala franceză aproape o lună. A fost marea sa revelație, după cum mărturisește în dialogul lui cu Gabriel Liiceanu: „După ce am văzut Parisul, Berlinul a devenit zero, nu m-a mai interesat (...). Parisul a ajuns obsesia mea.”³⁵

Creat în 1924 la București, L’Institut Français des Hautes Études en Roumanie a jucat un rol extrem de important în formarea și promovarea intelectualilor români din acea epocă³⁶. Printre alte activități, Institutul oferea burse anuale studenților români³⁷, în

³² Emil Cioran, *Scrisori către cei de-acasă*, București, Edit. Humanitas, 1995, epistola către Mircea Eliade, Berlin, 15 noiembrie 1933 (stampila poștei), p. 281.

³³ *Ibidem*, scrisoare către N. Tatu, Berlin, 1 decembrie 1933, p. 327.

³⁴ Vezi Marta Petreu, *op. cit.*

³⁵ Gabriel Liiceanu, *op. cit.*, p. 96.

³⁶ Vezi îndeosebi André Godin, *Une passion roumaine. Histoire de l’Institut français des hautes études en Roumanie (1924-1948)*, Paris/Montreal, Edit. L’Harmattan, 1998; Jean Mouton, *Jurnal România, 1939-1946*, trad. și ed. Dumitru Hâncu, București, Edit. Vivaldi, 2008.

³⁷ Mai existau așa-zisele „burse de vacanță” (de maximum două luni) și cele de călătorie.

urma unui proces de selecție destul de complex, de altfel deloc neobișnuit pentru birocrăția din Hexagon: candidaturile treceau prin două comisii de triere, într-o primă etapă la Legația Franței din București, iar apoi la Ministerul Instrucțiunii Publice din Paris. Este meritul lui Dupront de a fi reușit să simplifice cât de cât mecanismul selecției, sporind totodată și numărul de burse, în chiar anul academic 1937/38 – când a primit și Emil Cioran una – numărul stipendiaților de acest gen fiind de 40 (dintre care 15 pentru învățământul superior), cifră enormă dacă o comparăm cu anul anterior venirii sale la București, în 1930/31 numărul acestora fiind doar de 10. În plus, nu lipsit de semnificație este și faptul că suma de bani acordată este ceva mai mare (15.000 franci/an), iar anul academic se putea prelungi de la 10 la 12 luni.

Este tocmai tipul de bursă pe care o primește și Emil Cioran pentru a urma cursurile Facultății de litere și a-și găsi un conducător de doctorat pentru proiectata sa disertație.

Ajuns în capitala Franței la finele lui 1937, tânărul scriitor se instalează la Hotel Marignan (13, rue de Sommerard, V^e), iar în loc să se ocupe cu frecventarea cursurilor, își cumpără o bicicletă cu care va străbate întregul Paris de la un capăt la altul, chiar și împrejurimile³⁸. În acest timp îi comunica prietenului Arșavir Acterian, rămas la București, reflecții nu lipsite de semnificație: „Numai acolo [Paris] se poate învăța ce înseamnă un cer melancolic, sub atracția căruia sfârșitul bulevardelor se împânzește într-o boare și te cheamă ca adierile unei mări; acolo trăiești numai trecutul în mod intim și calci pe istorie cu fiecare pas și numai acolo nu te dor lucrurile care mor.”³⁹ Iar lui Tudor Vianu îi mărturisea la 4 iunie 1938 că „dincolo de strălucirea lui cuceritoare, există un ritm grav și surd, ce te invită să fii trist, în mod plăcut trist. Și cum Parisul grăbește nemilos autocunoașterea, oamenii își descoperă aici, mai repede decât aiurea, vidul, nefericirea sau norocul.”⁴⁰

Astfel, deși bursa era pentru un an, cu obligația de a-și pregăti un doctorat la Sorbona, Emil Cioran și-a risipit tot acest timp fără a trece pe la universitate și fără a lua legătura cu vreun profesor de aici care să-i coordoneze teza. Cu toate acestea, Dupront a reușit să-i mai prelungească stipendiul încă aproape doi ani. În decembrie 1940, bursa lui Cioran, împreună cu cea a unui alt bursier al Institutului francez, un anume Santa, era deja suprimată, întrucât „acești studenți s-au întors în România fără să aștepte decizia Ministerului în privința cererii lor de reînnoire [a stipendiului]”⁴¹. Un motiv în plus pentru pierderea bursei l-ar putea constitui și faptul că lui Alphonse Dupront, prietenul și protectorul filosofului, îi expiră mandatul la Institutul francez în 1940, an ce coincide și cu prăbușirea celei de-a treia republici și instaurarea regimului

³⁸ Vezi îndeosebi Gabriel Liiceanu, *op. cit.*, p. 36, 97.

³⁹ Arșavir Acterian, *Cioran, Eliade, Ionesco*, ed. Fabian Anton, Cluj, Edit. Eikon, 2003, p. 91.

⁴⁰ *Scrisori către Tudor Vianu*, II (1936-1949), ed. de Maria Alexandrescu Vianu și Vlad Alexandrescu, București, Edit. Minerva, 1994, p. 131.

⁴¹ Arhiva MAE, Fond Paris, vol. 341, scrisoare din 19 decembrie 1940 de la Office National des Universités et Écoles Françaises, Association pour les Échanges Internationaux de Professeurs et d'Étudiants către Legația Română.

de la Vichy, întreaga construcție interbelică a Serviciului Expansiunii Universitare și Științifice, a Oficiului Universităților cu al său Bureau d'accueil des boursiers étrangers încetând aproape de la sine⁴².

De altfel, începând cu acest an, ca urmare a izbucnirii războiului, nici statul român nu i-a mai susținut în aceeași măsură pe tinerii aflați la studii în străinătate. Numărul studenților care beneficiau de valută avantajoasă a început să scadă odată cu 1940, acest trend accentuându-se în anii următori. De asemenea, nu mai puteau beneficia de ajutor din partea statului român decât acei tineri care își efectuaseră serviciul militar sau cei cu derogări, precum și cei care urmau la instituțiile de învățământ superior străine materii care nu se puteau studia în țară sau care se aflau la specializare. Așa se explică faptul că studenții români din Paris ajunseseră să ceară ajutor financiar rectorului Sorbonei, menționând că în vreme ce înainte de 1940 studenții din România erau printre cei mai numeroși tineri străini din Paris, fiind în număr de peste 2000, nu mai rămăseseră să studieze la această universitate decât 40 în anul universitar 1940/41!⁴³.

În aceste împrejurări, Emil Cioran a revenit în țară, încercând să-și caute un rost ca profesor la Liceul „Gh. Lazăr” din Sibiu⁴⁴, dar a rămas pentru scurt timp (nu mai mult de trei-patru luni), șansa surzându-i din nou la începutul anului 1941. De la 1 februarie 1941, Cioran este numit consilier cultural, diurnist (și nu atașat cultural, cum apare în diverse locuri), pe lângă Legația română de la Paris, care legal funcționa însă la Vichy, după ocuparea unei bune părți din Franța de către trupele naziste. Numirea a fost făcută de către Nichifor Crainic, ministrul Propagandei Naționale, instituție de care aparțineau formal consilierii culturali în această perioadă. Nu puteau fi numiți în acest post decât posesorii unei diplome universitare, aceștia trebuind să aibă aprobarea statului respectiv⁴⁵, iar indemnizațiile, calculate după moneda țării în cauză, variind între 20.000 și 60.000 lei lunar⁴⁶.

Nu este lipsit de semnificație a menționa aici faptul că, în drum spre Paris, Cioran s-a oprit câteva zile la Berlin, unde s-a întâlnit cu mai mulți conaționali (printre care și C. Noica), pentru ca unul dintre funcționarii Legației noastre de acolo să noteze în *Jurnalul* său: „Nemții n-au admis ca Emil Cioran să meargă consilier cultural la Paris, cum a fost numit de la București; nu i-au dat nici măcar voie să *treacă* prin Paris

⁴² Annie Guénard, *La politique culturelle française vis-à-vis des Etats balkaniques dans l'Entre-deux-guerres*, „Balkan studies”, vol. 29, 1988, no. 1, p. 143-159. În plus, noul director al Institutului francez de la București, Jean Mouton, nu i-a mai acordat lui Cioran înțelegerea pe care o manifestase anterior Alphonse Dupront, de altfel cei doi conducători ai instituției menționate aflându-se în proaste relații.

⁴³ Arhiva MAE, Fond Paris, vol. 341, scrisoare din 29 noiembrie 1940 de la Victor Ianculescu, consul general și director al Oficiului Universitar Franco-Român, către rectorul Universității din Paris.

⁴⁴ Cf. Simona Cioculescu, *Emil Cioran sau despre neliniștea de a exista*, „Manuscriptum”, XXIX, 1998, nr. 1-2, p. 229.

⁴⁵ Numirea și aprobarea pentru Cioran au fost publicate de Simona Cioculescu în materialul citat mai sus, p. 231.

⁴⁶ Cf. Arhivele Naționale Istorice Centrale București (infra: ANIC), Ministerul Instrucțiunii Publice. Învățământul Superior, dos. 1124/1941, f. 15.

spre a merge la Vichy, spunându-i chiar să nici nu mai încerce pe altă cale, deoarece ei au refuzat pe reprezentanții unor țări *mai prietene* decât România!”⁴⁷ Și totuși a ajuns la Vichy cu puțin înainte de sfârșitul lunii februarie!

În noua postură, Emil Cioran elaborează deja un prim Raport – se pare însă că a fost singurul –, la 30 aprilie 1941, într-o manieră extrem de critică în ceea ce privește propaganda românească în Franța⁴⁸. Subliniază în primul rând faptul că a tot persevera în proclamarea excesivă a „latinității” noastre a devenit deja ceva... lipsit de semnificație pentru francezi. Pe de altă parte, referindu-se la bursierii români, Cioran evidențiază ideea că statul român „este obligat să controleze activitatea intelectuală a beneficiarilor”, pentru că „sub sugestia unui fals occidentalism, noi ne-am specializat în a adăuga banalități unor probleme epuizate de inteligențele calificate.”

Dincolo de alte constatări ale sale, reținem aici criticile la adresa Școlii Române din Franța, situată la vreo 10 km de Paris, la Fontenay-aux-Roses. În primul rând instituția era ineficientă datorită distanței relativ mari de stabilimentele culturale ale Parisului, ceea ce crea probleme atât bursierilor români, cât mai ales străinilor ce ar fi dorit să viziteze biblioteca Școlii sau să participe la eventualele conferințe. În acest context, instituția se dovedea una „moartă”, asigurând o propagandă „jenantă.”

După rebeliunea legionară din ianuarie 1941, Emil Cioran va deveni un personaj indezirabil regimului antonescian, fapt ce va duce la pierderea postului de consilier cultural. De altfel, în luna mai 1941, un raport „strict confidențial” al Direcției Afacerilor Consulare din cadrul Ministerului nostru de Externe includea numele lui Cioran printre „elementele primejdioase care fac parte din gruparea legionarilor rebeli aflați la Paris”, având următoarea caracterizare: „Fost bursier al guvernului francez; a profanat portretul răposatului Patriarh Miron [Cristea] la 6 septembrie 1940; agitator, calomniator. În prezent consilier cultural la Vichy, fără nici o activitate.” În plus, alături de alți câțiva, „sunt ostili domnului general Antonescu. Fac corp aparte defăimând pe ceilalți studenți ce nu fac politică și pe reprezentanții autorităților românești la Paris. Vin la biserică în cămăși verzi, au avut atitudine necuviincioasă la parastasul profesorului N. Iorga” etc.⁴⁹. În acest context, sancțiunea care se impunea era rechemarea în țară. De altfel, Regulamentul privind coordonarea și organizarea activității studenților români din străinătate, adoptat în septembrie 1940, prevedea la articolul 11 că „Studenții care în mod vădit activează împotriva intereselor superioare ale românismului sau care vor săvârși greșeli grave, de natură să scadă prestigiul național, vor fi sancționați, în afară de penalitățile prevăzute de legile țării, cu suspendarea bursei sau a avantajului de schimb și cu retragerea pașaportului. Studenții astfel sancționați vor fi excluși pentru totdeauna de la orice acordări de burse sau avantaje”⁵⁰.

⁴⁷ Dumitru Cristian Amzăr, *Jurnal berlinez*, ed. Dora Mezdrea și Dinu D. Amzăr, București, Edit. România Press, 2005, p. 236, 237, 238.

⁴⁸ Raportul a fost publicat de Lucian Jora, *Diplomația culturală. Din activitatea lui Emil Cioran*, „Familia”, seria V, nr. 7-8/2006, p. 196-200.

⁴⁹ ANIC, Ministerul Instrucțiunii Publice. Învățământul Superior, dos. 1075/1941, f. 212-213.

⁵⁰ Arhiva MAE, Fond Paris, vol. 342.

Totodată, Cioran va pierde și oportunitatea de a se reîntoarce în Germania, în 1941. La Berlin fusese înființat încă din septembrie 1940 Institutul Român, instituție ce avea ca scop principal contracararea propagandei maghiare în Germania, cu precădere în ceea ce privește proaspăt pierduta Transilvanie, și al cărei președinte era Sextil Pușcariu. Acesta, fiind simpatizant legionar⁵¹, va angaja la Institutul condus de el fie rude, precum ginerele său Grigore Manoilescu, publicist legionar și director al ziarului „Buna Vestire”, fie vechi prieteni și colaboratori, precum Maximilian Hacman, fost rector al Universității din Cernăuți, fie tineri intelectuali care manifestaseră același tip de preferințe politice, precum Constantin Noica. Pușcariu, după ce se va consulta cu Gamillscheg⁵², și el atașat de tinerii studenți și intelectuali români cu simpatii de extremă dreaptă, îi va propune ministrului Educației să-l numească pe Emil Cioran lector de limba română la Universitatea din Köln⁵³. Legația din Berlin va solicita însă Ministerului Afacerilor Străine să oprească tratativele de angajare a acestuia⁵⁴, poate datorită mai vechilor angajamente politice ale lui Cioran față de mișcarea legionară.

În acest context nefavorabil filosofului și în ciuda prevederilor regulamentului privind studenții români din străinătate, el va reuși totuși să devină, din toamna lui 1942, bursier al Școlii Române de la Fontenay-aux-Roses. Iată cum suna solicitarea de la 1 octombrie 1942 a lui Emil Cioran adresată ministrului Educației Naționale de atunci, profesorul universitar Ion Petrovici: „În urma recomandării Facultății de litere și filosofie, Institutul francez din București m-a trimis bursier la Paris pentru a continua studiile și a termina o teză de filosofie. Dată fiind situația actuală a Franței, bursa nu mi-a putut fi prelungită. Pentru a nu întrerupe studiile și a păstra contactul cu profesorii și bibliotecile din Paris, cu respect vă rog să binevoiți a-mi acorda una din bursele disponibile la Școala Română din Franța. Subsemnatul lucrează la o teză de doctorat, privind în special filosofia vitalistă, fenomenologia și filosofia existențială⁵⁵”.

⁵¹ Pentru mai multe despre atașamentul lui Sextil Pușcariu față de Legiune, vezi Daniela Olărescu, *Sextil Pușcariu – președintele Institutului Român din Berlin: un subiect tabu?*, „Revista Arhivelor”, an LXXXVI (2009), nr. 1, p. 175-186. Vezi și Irina Nastasa, *Sextil Pușcariu și Institutul Român din Germania*, în „Studia Universitatis Petru Maior”, Historia, 9, Târgu-Mureș, 2009, p. 217–247.

⁵² Ernst Gamillscheg a fost un filolog și romanist german de origine austriacă. La seminarul său de filologie romanică de la Universitatea din Berlin participau la sfârșitul anilor '30 tineri din România cu simpatii național-socialiste sau legionare, precum D.C. Amzăr, Ovidiu Papadima, Ștefan Teodorescu ș.a. În 1939 a înființat un cerc de studii româno-german pe lângă seminarul său, iar din 1940 a deținut funcția de director al Institutului German pentru Știință din București, instituție de propagandă național-socialistă. A fost vicepreședinte al Societății româno-germane din Berlin, înființată în 1943. Pentru mai multe vezi Harmuth Lehmann, Otto Gerhard Oexle (hrsg.), *Nazional-Sozialismus in den Kulturwissenschaften*, Bd. 1, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2004; Frank Rutger Hausmann, „*Auch im Krieg schweigen die Museen nicht*”. *Die Deutschen Wissenschaftlichen Institute (DWI) im Zweiten Weltkrieg (1940-1945)*, Göttingen, 2002; dar și D.C. Amzăr, *Jurnal berlinez*, București, Edit. România Press, 2005.

⁵³ ANIC, Ministerul Instrucțiunii Publice. Învățământul Superior, dos. 1075/1941, f. 392-393, scrisoare din 14 februarie 1941, de la Sextil Pușcariu către ministrul Educației Naționale.

⁵⁴ Arhiva MAE, Fond 71 Germania, vol. 86, f. 204, telegramă din 16 februarie 1942 de la Ministerul Regal al Afacerilor Străine.

⁵⁵ ANIC, Ministerul Instrucțiunii Publice. Învățământul Superior, dos. 1005/1939, f. 4.

Pentru ca tânărului să i se ofere această bursă, va interveni pe lângă ministrul Educației însuși directorul de atunci al Școlii Române de la Fontenay-aux-Roses, Constantin Marinescu⁵⁶. Tot profesorul Marinescu va cere Ministerului prelungirea bursei lui Cioran, o dată până la 1 octombrie 1943⁵⁷, a doua oară până la 31 martie 1944⁵⁸, și încă o dată până la 1 octombrie 1944⁵⁹. În aceste solicitări, Marinescu evidențiază meritele filosofului, făcând remarci reținute, dar apreciative: „M-am interesat de preocupările d-niei sale și am avut o impresie favorabilă”; „dl. Emil Cioran este unul dintre tinerii români din străinătate care merită a i se acorda acest sprijin din partea Școlii Române în Franța, cu atât mai mult cu cât niciunul dintre bursierii recomandați de facultăți și de școlile de arte frumoase n-a reușit încă să plece din țară.” Este de remarcat, de altfel, faptul excepțional că în 1943 și 1944 Emil Cioran a fost singurul român aflat la Paris ca bursier al acestei Școli (în Italia, de exemplu, la Școala pereche, se aflau 7 bursieri), în iulie și septembrie 1943 primind bunăoară câte 5000 fr. francezi lunar, iar de la 1 octombrie 1943 până la 1 martie 1944 încă 30.000 fr.⁶⁰

Fiind însă perioadă de război, caracterizată prin lipsuri, sumele pe care le primeau studenții români din Franța nu acopereau de cele mai multe ori costurile studiilor și cheltuieli curente. Cea mai mare parte dintre acești tineri erau susținuți de familii. Legația română din Franța le oferea de asemenea împrumuturi. Astfel, Cioran datoră în 1940 suma de 400 de franci cantinei universitare, datorie acoperită de Legație, fiind însă alții care datorau și sume de peste 4000 fr. De asemenea, filosoful va împrumuta tot de la Legația română din Paris în perioada 1 septembrie - 1 noiembrie 1940 suma de 1189,50 fr., în condițiile în care sumele datorate de studenții români Legației variaua între 800 și 4075 fr., aceștia obligându-se să restituie banii la întoarcerea în țară⁶¹.

Evident, fără a intra acum în alte detalii ce ar merita reținute pentru conturarea temei de față, anii de formație intelectuală a lui Emil Cioran, îndeosebi de „inițiere” în ideologiile politice ale vremii, par a avea o semnificație majoră în biografia gânditorului român. Iată de ce orice informație din această perioadă va putea oferi noi și noi proiecții asupra unor aspecte peste care s-a trecut cu destulă ușurință până acum.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 5.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 7-8.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 3.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 2.

⁶⁰ Cf. documentelor contabile din ANIC, Ministerul Instrucțiunii Publice. Învățământul Superior, dos. 1088/1941, f. 155-157.

⁶¹ Arhiva MAE, Fond Paris, vol. 341.